

Recenzja
w postępowaniu habilitacyjnym w dziedzinie nauk teologicznych
dr. Pawła Michała ZAKRZEWSKIEGO,
wszczętego 11 października 2016 r.,
przeprowadzanego w Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu

I. Sylwetka naukowa habilitanta

Dr Paweł Michał Zakrzewski (ur. 1979 r.) ukończył jednolite studia magisterskie na kierunku nauki o rodzinie w Instytucie Studiów nad Rodziną Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (2007 r.) oraz studia doktoranckie na Wydziale Teologicznym UKSW. Edukację uzupełnił studiami podyplomowymi w zakresie edukacji wczesnoszkolnej i reedukacji (2009 r.) oraz polityki i zarządzania oświatą (2010 r.) na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego. Paweł Zakrzewski stopień naukowy doktora uzyskał uchwałą Rady Wydziału Teologicznego UKSW z 16 grudnia 2013 r. na podstawie rozprawy doktorskiej „Rola ojca w edukacji domowej. Studium socjologiczno-pastoralne”, której promotorem był ks. dr hab. Edmund Robek SAC, prof. UKSW. Od 2007 r. dr Paweł Zakrzewski swoją działalność naukową łączy z pracą na kierowniczych stanowiskach w instytucjach oświatowych, korzystając jednocześnie z praktyki zawodowej w badaniach naukowych.

II. Osiągnięcie naukowe

Dr Paweł Michał Zakrzewski jako osiągnięcie naukowe przedstawił monografię „Małżeńsko-rodzinne powołanie kobiety w kontekście edukacji domowej. Studium socjologiczno-pastoralne” (Warszawa 2015), ss. 372. Punktem wyjścia badań zaprezentowanych w monografii była równość w człowieczeństwie kobiety i mężczyzny przy jednoczesnym zróżnicowaniu płciowym – w naturze człowieka zapisana jest odrębność i komplementarność płci. Problem badawczy koncentruje się na

osobie matki w rodzinach, w których prowadzona jest edukacja domowa. Habilitant uznaje tę formę edukacji za „wyższą”, wymagającą większego zaangażowania rodziców, a w związku z tym wyższej świadomości partnerstwa w rodzinie oraz bardziej harmonijnych relacji. Zagadnienie roli matki w edukacji domowej zostało opracowane na podstawie wyników własnych badań ankietowych. Jak wskazuje podtytuł rozprawa łączy ona teorię i związaną z nią refleksję teologiczno-pastoralną nad podmiotową rolą kobiety w edukacji domowej z wynikami własnych badań socjologicznych. Badania zostały opracowane przy użyciu metod statystycznych i zaprezentowane w postaci wykresów i tabel statystycznych. Badaną próbę stanowiło 1046 kobiet co daje podstawę do reprezentatywnego przyjęcia wyników badań. Szeroki opis badanej próby autor zawarł wstępie do monografii. Wskazany został poziom wykształcenia, ilość posiadanych dzieci, miejsce zamieszkania, narodowość oraz pochodzenie. Rozprawa habilitacyjna została podzielona na sześć rozdziałów. Pierwszy podejmuje zagadnienie kobiety w małżeństwie zwracając szczególną uwagę na umocowanie związku małżeńskiego, trwałą miłość w małżeństwie oraz kontakt psychiczny w małżeństwie. Rozdział drugi, który nosi tytuł „Od małżeństwa do rodziny” zajmuje się prokreacją natomiast a także modelami rodziny. W rozdziale trzecim omówiono uwarunkowania życia małżeńsko-rodzinnego. Po przeanalizowaniu zadań kobiety, które są związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego habilitant podjął analizę pracy w domu oraz pracy zawodowej. W rozdziale czwartym przedstawiono problem roli matki w rodzinie uwypuklając na pierwszym miejscu moralność, którą można uznać za fundament powołania macierzyńskiego, następnie zatrzymano się na rozwoju powołania macierzyńskiego, by ostatecznie przedstawić szczegółowe zadania matki. Rozdział piąty koncentruje się na wychowawczej roli matki, która w pierwszej kolejności została ukazana jako wychowawczyni w rodzinie, by dało to impuls do omówienia czynności opiekuńczo-wychowawczych matki i jej relacji z dzieckiem. Ostatni, szósty rozdział, to podjęcie problemu aktywności matki w edukacji domowej. Po omówieniu zadań dydaktycznych (matka dydaktyk) przeanalizowane zostały pozytywne edukacji domowej oraz pomocowy charakter tej edukacji. W zakończeniu zostały zawarte wnioski końcowe oraz rezultaty weryfikacji przyjętych w rozprawie hipotez.

Autor dokonał szczegółowej kwerendy źródeł i literatury. Na szczególną uwagę zasługuje bogata literatura przedmiotu, która została wykorzystana w monografii. Są to publikacje z zakresu socjologii i pedagogiki a także teologii (szczególnie pastoralnej) i społecznego nauczania Kościoła. W rozprawie habilitacyjnej zostały one wykorzystane umiejętnie w połączeniu z wynikami przeprowadzonych badań empirycznych. Recenzent pragnie jedynie zwrócić uwagę na uporządkowanie materiału źródłowego. W przypadku dokumentów Kościoła powszechnego i nauczania papieża zostały one uporządkowane, zgodnie z przyjętym założeniem, chronologicznie, jednak w przypadku dokumentów prawnych przyjęta zasada nie została do końca wypełniona. Zastanawiające jest też pojawienie się Jana Pawła II jako autora zarówno w źródłach jak i w literaturze przedmiotowej, tym bardziej, że w obu zbiorach zamieszczono wypowiedzi papieża. W literaturze przedmiotu można by oczekiwać pojawienia się nowszej wersji „Rocznika Statystycznego GUS” niż umieszczonej z roku 2006. Recenzent dostrzega brak publikacji autorstwa Stanisława Grygla dotyczących *communio personarum*. Nie jest zasadne powołanie się na niektóre pozycje netografii, które stanowią artykuły z pracy codziennej lub tygodników. Waleń naukowy monografii podnoszą liczne publikacje obcojęzyczne, na których oparł się autor.

Nowatorski charakter rozprawy polega na wyborze tematyki, która dotychczas była w znikomym stopniu podjęta w refleksji naukowej. Przedłożone do oceny osiągnięcie naukowe stanowi kontynuację, w poszerzonym zakresie, badań związanych z edukacją domową, której Paweł Zakrzewski podjął się w rozprawie doktorskiej, wówczas poświęconej roli wychowawczej ojca. Osiągnięcie naukowe jest rozprawą interdyscyplinarną opartą o metodologię teologiczno-pastoralną oraz wykorzystanie narzędzi badawczych stosowanych w socjologii i naukach o wychowaniu. Autor ukazał współzależności w badanym obszarze pomiędzy systemem wartości wywodzącym się z wyznawanej wiary i związaną z nim aktywnością w przestrzeni rodzinnej i społecznej a efektywnością edukacji domowej. Takie połączenie sprawia, że rozprawa nie jest tylko teoretycznym wywodem, ale posiada również charakter praktyczny. Przeprowadzone badania socjologiczne, przy wykorzystaniu opracowanego kwestionariusza, umożliwiła liczbowe przeanalizowanie badanego fenomenu społecznego – w tym wypadku funkcji wychowawczej kobiety w aspekcie podmiotowym i przedmiotowym. Zastosowana

metoda analizy socjologicznej dała możliwość opisanie uzyskanych wyników badań oraz ukazania współzależności w badanym zjawisku. Następnie wyniki przeprowadzonych analiz socjologicznych zostały zinterpretowane teologicznie co doprowadziło do weryfikacji hipotez roboczych. Autor stara się zachować odpowiednie proporcje pomiędzy socjologią i teologią pastoralną jednak nie zawsze jest to właściwe połączenie. Niekiedy są to stwierdzenia teologiczne bez podania logicznej argumentacji użycia ich w tym właśnie miejscu. Zdarza się także brak pogłębienia myśli teologicznej. Pojawia się ogólne stwierdzenia, z których niewiele wynika. Nie jest także zasadne pojawiająca się argumentacja stawianych tez fragmentami przemówień papieskich. Mają one charakter specyficznie duszpasterski i nie zawsze ich użycie jest odpowiednie w pracy naukowej. Jeżeli zasadne jest użycie stwierdzenia „można przypuszczać” w stawianiu hipotez, co autor monografii czyni we wstępie, to już nie jest to odpowiednie przy omawianiu danych statystycznych. Autor miał możliwość dokładnego sprawdzenia stawianych hipotez poprzez postawienie odpowiednich pytań w ankiecie. Także użycie stwierdzenia typu, że dzieciństwo i młodość jest czasem łaski nie jest zasadne w rozprawie naukowej o charakterze socjologiczno-pastoralnym. O czasie łaski można mówić w refleksji z zakresu teologii duchowości czy też w przepowiadaniu homiletycznym. Autor stwierdza, że przyjęte w badaniach określenie „małżeństwo sakramentalne” nie musi mieć jednoznacznie konotacji katolickiej, nie jest zatem poprawnie zastosowane określenie. Można było użyć określenia „małżeństwo wyznaniowe”, które jest pojęciem szerszym i obejmuje zarówno małżeństwo sakramentalne jak i inne małżeństwa o charakterze religijnym nie będące sakramentem. Zaciekawienie recenzenta wzbudził sposób mierzalności bólu Jana Pawła II w odniesieniu do degradacji kobiet (przypis 87). W ocenie recenzenta nie jest zasadne umieszczenie w pracy aneksu 4 – nie są to badania własne, lecz kopia grafiki z prasy codziennej. Podobny charakter posiadają aneksy od 1 do 3. Wystarczyłoby zatem omówienie tych danych w treści rozprawy z podaniem źródła w przypisie.

Przedstawione przez recenzenta uwagi nie umniejszają jednak wartości przedstawionej monografii, która jest oryginalnym opracowaniem. Główny problem badawczy został nakreślony właściwie a całość monografii zbudowana w sposób logiczny. Wartością rozprawy jest także, że problem obecności kobiety w życiu

małżeńsko-rodzinnym, w którym spełnia różne role i wynikające z nich zadania został ukazany przy wykorzystaniu odpowiedzi samych kobiet. W czasie, gdy powszechnie nie jest akceptowana różność w powołaniu i rolach społecznych kobiety i mężczyzny autor podjął badania ukazując godność kobiety w perspektywie podmiotowego wymiaru funkcji wychowawczej matki łącząc wyniki badań socjologicznych z refleksją teologiczną nad tożsamością kobiety oraz komplementarnością powołania kobiety i mężczyzny. Specyfiką monografii jest wzięcie pod uwagę rodzin, w których prowadzona jest edukacja domowa. Będąc zaangażowanym w organizację tego typu edukacji miał możliwość całościowego poznania procesu edukacji domowej co też odzwierciedliło się w rzetelnej analizie naukowej. Należy zauważyć, że dr Paweł Zakrzewski posiada szeroką wiedzę dotyczącą podjętego zagadnienia, zna najważniejszych autorów, poprawnie posługuje się warsztatem badawczym oraz posiada znajomość omawianych koncepcji. Są to twórcze badania, które porządkują dotychczasowe doświadczenie oraz wiedzę. Jak wskazano rozprawa nie jest wolna od usterek, ale są to niedogodności natury drugorzędnej.

III. Pozostałe osiągnięcia naukowo-badawcze

Przedstawione przez Habilitanta do oceny artykuły naukowe i rozdziały w monografiach można pogrupować w kilka obszarów badawczych.

Dr Paweł Zakrzewski w swoich badaniach naukowych zajmuje się życiem małżeńsko-rodzinnym ze szczególnym uwzględnieniem kontekstu społeczno-kulturowego, skupiając się przede wszystkim na uwarunkowaniach polskich. Badania autora oscylują wokół edukacji pozaszkolnej. Skupia się zarówno na rodzicach odpowiedzialnych za prowadzenie edukacji oraz dzieciach uczestniczących w tym procesie. Habilitant dokumentuje pozytywne i negatywne problemy tej formy edukacji. W swoich badaniach dochodzi do wniosków, iż efektywna edukacja domowa jest uzależniona od pozytywnej atmosfery w domu, która swoje źródło ma w trwałości związku małżeńskiego i wzajemnej miłości małżonków. Habilitant wykazał w swoich publikacjach, że normą w środowisku osób prowadzących edukację domową jest uregulowany status prawny małżeństwa, choć nie zawsze chodzi o małżeństwo katolickie, gdyż badania objęły także członków innych związków wyznaniowych.

Wszystko to świadczy o poważnym traktowaniu związku małżeńskiego przez osoby prowadzące edukację domową. W ten kontekst badań naukowych wpisuje się także analiza postawy moralnej małżonków. Właściwa postawa moralna związana jest z umiejętnością rozróżnienia dobra i zła. Dobrze ukształtowana moralność sprawdza się, w opinii Habilitanta, w trudnych sytuacjach małżeńskich i rodzinnych.

Drugi obszar badań Pawła Zakrzewskiego związany jest z miłością płodną, która przekształca małżeństwo w rodzinę. Miłość jest wartością, która łączy mężczyznę i kobietę tworząc z nich małżeństwo, a płodność miłości prowadzi do ukonstytuowania się rodziny. Zaprzeczeniem miłości jest egoizm, hedonizm, niedozwolone zabiegi przeciw poczęciu jak np. antykoncepcja. Postawiona teza, że fundamentem życia małżeńskiego jest miłość, z której rodzi się życie. Małżonkowie powinni być zatem otwarci na każde życie, co wzmacnia posiadana przez nich wiara. Zrodzenie i wychowanie potomstwa jest wyrazem odpowiedzialności za miłość płodną, choć wymaga od rodziców poświęcenia. Można zatem zgodzić się z postawioną tezą, że miłość rodziców jest całkowicie związana z miłością do dzieci. Taka miłość stanowi początek związku małżeńskiego charakteryzującego się jednością, nierozzerwalnością, wiernością, trwałością. Habilitant podejmuje się zarysowania warunków udanego małżeństwa a także uwarunkowań rozwoju miłości małżeńskiej. Autor odnosi się także do warunków społeczno-gospodarczych w Polsce, które mają wpływ na funkcjonowanie małżeństwa. Prawo do życia w konsekwencji wiąże się z gwarancją korzystania przez człowieka z innych przysługujących mu praw.

Badania naukowe Pawła Zakrzewskiego pokazują, iż kobiety w Polsce dążą do niezależności ekonomicznej i społecznej, co w decyduje o jakości ich integralnego rozwoju oraz samorealizacji. Badania wskazują, że nadal dużą rolę w ocenie satysfakcji z życia rodzinnego i małżeńskiego odgrywają przekonania religijne. Są one blokadą przed rozpadem związku. Niebezpieczeństwem dla miłości małżeńskiej jest malejący związek pomiędzy religijnością a postawą moralną jednostki co skutkuje odejściem w praktyce życiowej od norm moralnych i zasad wskazywanych przez wspólnotę religijną np. odejście od nierozzerwalności małżeńskiej, współżycia przedmałżeńskiego czy regulacją poczęć. W swoich badaniach naukowych dr Paweł Zakrzewski zajmuje się

także antykoncepcją, którą uważa za niezgodną z katolickimi normami moralnymi. Negatywna ocena wynika z naruszenia godności osób, które przekazują życie – ograniczone jest działanie rozumu i wolności w podejmowaniu decyzji. Antykoncepcja prowadzi do degradacji ludzkiej płciowości, powoduje wzrost pozamałżeńskich kontaktów seksualnych, przerywanych ciąży oraz wzrost liczby rozwodów. Zatrzymuje się nad tym w zjawiskiem uważając ją za problem społeczny w Polsce. Habilitant dostrzega w swoich publikacjach, że obecnie na życie społeczne coraz większy wpływ mają zasady pragmatyczne niezwiązane z religią i moralnością. Badania przeprowadzone przez Habilitanta wskazują, że w społeczeństwie polskim, także wśród młodych, nadal występuje przywiązanie do instytucji małżeństwa i rodziny. Należy zauważyć, że Paweł Zakrzewski w swoich publikacjach mocno podkreśla prawa osoby ludzkiej, które powinny być szanowane przez społeczeństwo i władzę polityczną, nie są one dane przez jaką jednostkę czy społeczność, ale przynależą naturze ludzkiej. Widzimy zatem mocne podłoże filozoficzne tkwiące w personalizmie chrześcijańskim. W kontrze do tych poglądów dostrzega postmodernistyczne podejście w wielu rodzinach, które objawia się także w traktowaniu wychowania w powiązaniu z normami moralnymi jako bezpodstawną ingerencję w wolność sumienia człowieka będącą wyrazem nietolerancji. Proponowane przez zwolenników teorii postmodernistycznych bezstresowe wychowanie polega na odrzuceniu autorytetu, dyscypliny, pracy nad charakterem i wymagań stawianym wychowankom.

Do podanych wcześniej obszarów badań nawiązuje dr Paweł Zakrzewski także w kolejnym zagadnieniu podejmowanym w swojej refleksji naukowej, którym jest rola ojca w rodzinie. Problematyka ta występuje często w publikacjach Habilitanta i jest to związane z rozwojem badań prowadzonych w ramach doktoratu. Autor koncentruje się na działalności wychowawczej ojca w czterech wymiarach rozwoju człowieka: intelektualnym, emocjonalno-uczuciowym, egzystencjalnym i duchowym. Dla Habilitanta ojcostwo to nie tylko działania natury fizycznej, ale przede wszystkim natury duchowej polegające na przekazaniu dziecku podstawowego systemu wartości. Ojciec powinien być dla dziecka świadkiem autentycznej wiary, wzorcem osobowym oraz zapewniać poczucie stabilizacji. Do tego potrzebne jest, by ojciec posiadał autorytet osobowy i moralny stając się wzorcem w przyjmowanych postawach oraz

mobilizatorem w działaniu. Rodzina i wychowanie w rodzinie mają, w ocenie Pawła Zakrzewskiego, prowadzić do przygotowania i uformowania dojrzałych członków społeczności a w wypadku chrześcijan także osoby należące do tej wspólnoty.

Zarysowane tu główne obszary badań naukowych dr. Pawła Zakrzewskiego są widoczne w jego publikacjach, które przedstawił do oceny. Jest ich ponad dwadzieścia, a są to artykuły naukowe lub części monografii. Większości z nich jest autorem, a przy niektórych jako współautor występuje Marzena Zakrzewska. Habilitant nie wskazał jaki jest jego wkład procentowy w tekstach, których jest współautorem, ale liczebność publikacji świadczy o jego dobrej orientacji w podejmowanych problemach badawczych. Testy pod względem merytorycznym i formalnym są przygotowane na wysokim poziomie naukowym. Są to nie tylko analizy teoretyczne, lecz także omówienie badań empirycznych. Autor umiejętnie posługuje się wykresami i tabelami. Tematyka, którą podejmuje Habilitant jest ciekawa i oryginalna z naukowego punktu widzenia. Recenzent jest zdania, że przedstawiony dorobek naukowy dowodzi kompetencji dr. Pawła Zakrzewskiego zarówno w teologii pastoralnej oraz teologii małżeństwa i rodziny jak też socjologii rodziny i wychowania. Jest też ekspertem w zakresie pedagogiki ze szczególnym naciskiem na edukację domową.

IV. Dorobek popularyzatorski

Dr Paweł Zakrzewski jest też autorem programu edukacji domowej oraz podręczników dla rodziców prowadzących edukację domową. Edukacja domowa powinna opierać się na czterech filarach: uczyć się, aby wiedzieć (wiedza); uczyć się, aby działać (umiejętności); uczyć się, aby być (system wartości i postaw); uczyć się, aby żyć wspólnie z innymi (socjalizacja). Opracował także materiały pomocnicze, co odpowiada logice edukacji domowej – rozwijanie kreatywnego myślenia, wykorzystywanie różnych technik aktywizacji uczniów.

Działalność naukową i popularyzatorską dr Paweł Zakrzewski realizował także na konferencjach naukowych i sympozjach. Brał w nich czynny udział wygłaszając referaty. Były to także wystąpienia za sympozjach międzynarodowych. Jego udział w popularyzowaniu nauki należy dostrzec także poprzez zaangażowanie w festiwale

naukowe, także międzynarodowe. Ponadto współpracuje z stowarzyszeniami i organizacjami działającymi na rzecz rodziny. Oprócz publikacji naukowych artykuły Habilitanta pojawiają się w pismach popularno-naukowych, bierze udział w programach radiowych i telewizyjnych. Jest założycielem międzynarodowej sieci szkół związanych z nurtem edukacji spersonalizowanej i demokratycznej, a jako dyrektor projektu „Razem dla Oświaty” zrzeszającego kilkadziesiąt organizacji pozarządowych promuje najnowsze standardy w edukacji.

V. Wniosek końcowy

Wskazane przez Recenzenta niedociągnięcia nie umniejszają wartości dorobku naukowego dr. Pawła Zakrzewskiego. Przedstawiony do oceny dorobek jest owocem dojrzałej refleksji teologicznej, socjologicznej i pedagogicznej. Wyraźnie widać, że Habilitant wykazuje się dużą znajomością obszaru zainteresowań oraz samodzielnością naukową. Posiada umiejętność stawiania problemów i ich weryfikacji. Potrafi twórczo stawiać pytania i poszukiwać oryginalnych odpowiedzi. Podlegająca ocenie aktywność naukowa dr. Pawła Zakrzewskiego zasługuje na uznanie. Artykuły naukowe przekraczają wymagania stawiane osobom ubiegającym się o uzyskanie stopnia doktora habilitowanego. Ponadto o samodzielności naukowej świadczy duże zaangażowanie popularyzatorskie. Biorąc to pod uwagę, stwierdzam, że dorobek naukowy dr. Pawła Zakrzewskiego, pod względem ilościowym i jakościowym, jest wystarczający, aby mógł on zostać samodzielnym pracownikiem naukowy. Spełnia on normy wskazane dla tego typu aktywności przez prawo Rzeczypospolitej Polskiej. Wnioskuje o dopuszczenie dr. Pawła Zakrzewskiego do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

*ks. dr hab. Grzegorz Sokołowski, prof. PWT
Kierownik Katedry Katolickiej Nauki Społecznej i Socjologii Religii
Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu*